

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Історія українського козацтва

Програма курсу за вибором (спецкурсу)
для учнів 8-х класів



ББК 74.202
Я 721

Історія українського козацтва. Програма курсу за вибором (спецкурсу) для учнів 8-х класів / Наталія Степанова. – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. – 10 с.

Автор:

Степанова Наталія Михайлівна, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат філософських наук

Рецензенти:

Пахомова Тетяна Геннадіївна, доцент кафедри педагогіки Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук;

Силенко Валерій Анатолійович, учитель історії Першої міської гімназії Черкаської міської ради, учитель вищої категорії, учитель-методист, Заслужений учитель України.

Я 721

Програма з історії українського козацтва для учнів 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів складена, виходячи з мети, завдань і змісту навчання історії у школі, закладених у Державному стандарті базової і повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство») та програми для загальноосвітніх початкових закладів з історії: України і всесвітньої. Програма «базується на українознавчих засадах». Вона «спрямована на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями».

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОППОПП ЧОР
Протокол № 3 від 29 серпня 2014 року

© ЧОППОПП ЧОР
© Степанова Н.М.

Історія українського козацтва

Програма курсу за вибором (спецкурсу) для учнів 8-х класів

Пояснювальна записка

Дуже важко знайти у минулому України явище, яке б так глибоко і різнопланово вплинуло на історичну долю всього українського народу, як козацтво.

Із початків витoku цього історично феномену і до сьогоднішнього дня, а, вочевидь, і на майбутнє, життя українців – «і мертвих, і живих, і ненарождених», усієї нації з її минулим, сучасним і майбутнім, було, є і буде нерозривно пов'язане з козацтвом.

Переконаність у надзвичайно важливій ролі козацтва в історії України – це одна з тих небагатьох істин, яка не викликає сумніву в людей з різними, навіть протилежними, поглядами на політику, економіку, ідеологію, духовність. Це та сторінка історії, яка інтегрує, об'єднує наше, досі таке розрізнене, суспільство. Козацьке минуле так глибоко й органічно вкарбувалося в історичну пам'ять народу, що звичаї і традиції, які формувалися століттями, є на сьогодні вкрай популярними і актуальними, особливо у вихованні молодого покоління українців.

Програма з історії українського козацтва для учнів 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів складена, виходячи з мети, завдань і змісту навчання історії у школі, закладених у Державному стандарті базової і повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство») та програми для загальноосвітніх початкових закладів з історії: України і всесвітньої. Програма «базується на українознавчих засадах». Вона «спрямована на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями».

Мета програми. Формування в учнів системних знань, умінь і навичок з історії розвитку і становлення українського козацтва; особистісних рис національно самосвідомого громадянина України із стійкими демократичними цінностями.

Предметом дослідження є одне із найколеритніших явищ вітчизняної історії – українське козацтво.

Завдання програми:

- опанування школярами змісту систематичного курсу історії України, рідного краю, що передбачає набуття ними комплексу знань, умінь, навичок з минулого українських земель;
- розвиток в учнів загальнопредметної історичної та загальноосвітньої компетентностей, а також аналіз процесу формування козацтва як феномена світової культури;
- формування в учнів універсальних, стійких демократичних цінностей, української національної самосвідомості.

Особливості, структура та зміст програми.

Навчальна програма розроблена на основі наукових досягнень вітчизняних вчених-істориків із залученням фактологічного, теоретичного й методологічного доробку історичних осередків діаспори. Методологія відбору змісту програми опирається на систему таких загальнолюдських і національних цінностей українського суспільства, як «гуманізм, Батьківщина, самовизначення, права і свободи людини, держава, громадянин, людина, сім'я тощо».

Зміст програмового навчального матеріалу побудований на синтезі цивілізаційного, культурологічного та соціоантропоцентричного підходів щодо розвитку історії України, де людина розглядається як суб'єкт і творець історичного процесу. Тобто факти, події, процеси та явища з історії українського козацтва висвітлюються у контексті фактів, подій, процесів і явищ вітчизняної минувшини.

У програмі «Історія українського козацтва» закладений принцип історичної послідовності, котрий узгоджується із хронологічно послідовною лінійною системою шкільної історичної освіти. Зміст курсу інтегрує суспільно-політичну, соціально-економічну, духовно-культурну лінію розвитку українського козацтва та висвітлює тісний взаємозв'язок всіх сфер людського буття. У втіленні такого підходу особлива увага приділяється питанням психології козацьких відносин, повсякденного життя, духовності, взаємовідносинам, взаємовпливам та діалогам культур різних соціальних груп. Це дозволяє створювати умови для формування і розвитку загальноісторичних уявлень, знань, умінь і навичок учнів, аксіологічних якостей, дає можливість виховувати патріотичні та державницькі почуття школярів, посилює інтерес до історичної інформації.

Основними компонентами програми є: зміст навчального матеріалу, перелік вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Зміст навчального матеріалу розподілений на три розділи, які охоплюють 15 тем, для котрих визначені орієнтовні часові межі.

Тема змісту навчального матеріалу	Кількість годин
Розділ I	11
Витоки і походження козацтва на теренах України	
Вступ. Мета, завдання та історіографія курсу.	1
<i>Тема 1.</i> Передумови та причини утворення українського козацтва.	1
<i>Тема 2.</i> Передумови утворення військових формувань.	1
<i>Тема 3.</i> Військова діяльність українського козацтва XV–XVI ст.	3
<i>Тема 4.</i> Структура козацького стану (друга половина XVI – початок XVII ст.).	2
<i>Практичне заняття №1.</i> 14 жовтня – День козацької слави.	1
Підсумково-узагальнюючий урок	1

Урок контролю навчальних досягнень учнів	1
Розділ II Українське козацтво у XVII столітті	11
<i>Тема 5. Запорозька Січ – державне адміністративне утворення.</i>	2
<i>Тема 6. Військова символіка та клейноди Запорозької Січі.</i>	2
<i>Тема 7. Військові, курінні й паланкові ради козаків.</i>	2
<i>Тема 8. Адміністративна і судова влада у запорожців. Суди, покарання і страти у козаків.</i>	2
<i>Практичне заняття №2.</i> Повсякденне життя, побут та звичаї українського козака.	1
Підсумково-узагальнюючий урок.	1
Урок контролю навчальних досягнень учнів.	1
Розділ III Історія українського козацтва в іменах (до середини XVII століття)	10
<i>Тема 9. Хоробрий вояка Кондотьєр Дмитрашка.</i>	1
<i>Тема 10. Кошові отамани низових козаків – Хома Покотило і Самійло Кішка.</i>	1
<i>Тема 11. Іван Підкова.</i>	1
<i>Тема 12. Козацькі ватажки Григорій Лобода і Северин Наливайко.</i>	1
<i>Тема 13. Петро Конашевич Сагайдачний.</i>	1
<i>Тема 14. Тарас Трясило.</i>	1
<i>Тема 15. Козацькі ватажки Іван Сулима, Дмитро Гуня і Яків Остряниця.</i>	1
<i>Практичне заняття №3.</i> Методика складання історичного портрету історичної постаті.	1
Підсумково-узагальнюючий урок	1
Урок контролю навчальних досягнень учнів	1
<i>Резерв</i>	2
Всього	35

Зазначимо, що під час планування навчально-виховного процесу учитель може сам визначити оптимальну для конкретної педагогічної ситуації послідовність розгляду окремих тем, місце включення локального матеріалу з історії свого населеного пункту.

Програма передбачає максимальну наповненість історичними категоріями, оскільки вони вивчаються під час або після опанування системного курсу історії України. Ці історичні категорії засвоюються учнями у вигляді знань

різного ступеня складності та узагальненості. Це той мінімум знань, котрі підлягають обов'язковому засвоєнню школярами на різних рівнях навчальних досягнень у відповідності до індивідуального розвитку, пізнавальних можливостей тієї чи іншої дитини.

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів представлені в програмі у вигляді переліку загальнопредметних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, котрих мають набути школярі під час вивчення тієї чи іншої теми. Систематичне та послідовне формування перелічених умінь, навичок, ціннісних орієнтацій забезпечує наявність в дітей відповідної загальнопредметної компетентності з історії українського козацтва, яка є основою для набуття загальноосвітньої компетентності.

Виходячи з того, що обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів із предметів інваріантної та варіативної складових робочого навчального плану закладу, з предмета «Історія українського козацтва» здійснюється тематичне оцінювання. Програмою передбачено виокремлення уроків узагальнення та контролю і корекції навчальних досягнень учнів, тому педагог на свій розсуд визначає прийоми і вправи для підсумкового узагальнення та види контролів. Підкреслимо, що при виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню упродовж вивчення теми.

У програмі передбачений вступний та узагальнюючі уроки. На таких уроках учні мають познайомитись зі структурою курсу, узагальнити та систематизувати здобуті знання, сформовані уміння і навички, ціннісні орієнтації.

Із психолого-дидактичної точки зору, програму побудовано на поєднанні особистісно та компетентнісного орієнтованих підходів до навчання. Це вимагає від наставника значної психологізації пізнавально-виховного процесу; уміння розгортати його з урахуванням даних постійної діагностики рівня розвитку та навчальних досягнень учнів; стимулювання, мотивування їх пізнавальної діяльності, забезпечення високого рівня їхньої активності й самостійності.

Об'єднані у клас діти створюють неповторну комбінацію потреб, інтересів та пізнавальних можливостей, котра виключає шаблонний підхід у навчанні. Один і той же зміст не може бути однаково опрацьованим у різних класах, тому в побудові уроків, виборі їх структурних елементів учитель має керуватися насамперед дидактичною доцільністю та конкретними умовами навчання. Прикметою сучасного уроку є відсутність стандарту в його структурі та методиці, розмивання меж між його елементами. Пропонована програма розрахована саме на такі особливості навчання. Вона дає можливість учителю самостійно варіювати матеріал, творчо підходити до організації пізнавального процесу. Успішним є те навчання, яке створює атмосферу зацікавленості, небайдужості, спільного розв'язання навчально-виховних проблем.

У сучасних умовах школярі все частіше виявляють свою компетентність не тільки під час опитування або закріплення засвоєного, а безпосередньо у

процесі аналітичної роботи над новим матеріалом, що вимагає широкого впровадження у педагогічну практику методичних прийомів активного, проблемного, інтегрованого, модульного навчання, розвитку критичного мислення. Критерієм оцінки пізнавальної діяльності восьмикласників повинен стати не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки уміння і навички його застосовувати. У зв'язку з цим зростає значення самостійної роботи школярів як на уроках, так і в процесі виконання домашнього завдання. Алгоритм контролю і корекції їх знань, умінь та навичок має відповідати меті та методиці вивчення курсу. Якщо для перевірки знань існують традиційні способи оцінювання, то перевірка умінь і навичок вимагає набагато більше часу, а оцінити виховний ефект програми безпосередньо на уроці, взагалі, навряд чи можливо. Цінності, особисте ставлення проявлятимуться в реальному житті; завдання ж учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку в будь-яких «навчальних ситуаціях» у класі та поза школою.

Впровадження програми має ґрунтуватися на новій педагогічній етиці, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування, зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчальної взаємодії, спонукає до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій, включає спеціально структуровані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчої активності, творчого мислення, здатності до адекватної діяльності в сучасних умовах.

**ПРОГРАМА
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА»**

Дата проведення уроку	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ I Витоки і походження козацтва на теренах України (11 годин)			
	1	Вступ. Мета, завдання та історіографія курсу.	<p>Учні повинні знати і вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>пояснювати</i> необхідність вивчення курсу, <i>усвідомлювати</i> його мету, завдання, місце в системі шкільної історичної освіти; – <i>називати</i> дати перших згадок про козаків у писемних джерелах, утворення першої Запорозької Січі, козацьких повстань, Хотинської війни, а також імена найвідоміших керівників козацьких повстань 90-х рр. XVI ст. та початку XVII ст.; – <i>показувати</i> на карті територію запорозьких земель, перші Січі, напрямки походів козаків на володіння Османської імперії, перебіг подій козацьких повстань 90-х рр. XVI ст. і початку XVII ст.; – <i>наводити</i> приклади боротьби козацтва за свої права, військового мистецтва козаків; – <i>пояснювати і застосовувати</i> поняття: «козак», «ухідництво», «добичництво», «Дике поле», «плавні», «Низ»; – <i>висловлювати</i> особистісне ставлення щодо необхідності вивчення курсу «Історія українського козацтва».
	1	Тема 1. Передумови та причини утворення українського козацтва. Джерела формування українського козацтва. Вживання слова «козак» у писемних джерелах.	
	1	Тема 2. Передумови утворення військових формувань. Воєвода Остафій Дашкевич.	
	3	Тема 3. Військова діяльність українського козацтва XV–XVI ст. Мусульманські та християнські сусіди запорозьких козаків. Збройні сили та бойові засоби козаків. Охорона кордонів запорозьких вольностей. Сухопутні і морські походи козаків.	
	2	Тема 4. Структура козацького стану (друга половина XVI – початок XVII ст.). Військовий і територіальний поділ на Січі.	
	1	Практичне заняття №1. 14 жовтня – День козацької слави.	
	1	Підсумково-узагальнюючий урок.	
		Урок контролю навчальних досягнень учнів	

Розділ II Українське козацтво у XVII столітті (11 годин)			
	2	Тема 5. Запорозька Січ – державне адміністративне утворення. Військово-адміністративний поділ Січі. Кордони Козацької Запорозької Республіки.	Учні повинні знати і вміти: – <i>пояснювати</i> причини утворення Запорізької Січі; – <i>називати</i> дати утворення перших Запорозьких Січей; – <i>показувати</i> на карті кордони Козацької Запорозької Республіки; – <i>описувати</i> побут, військове мистецтво, традиції та звичаї козаків; – <i>наводить приклади</i> військового мистецтва козаків, роботи рад та судів козаків; – <i>пояснювати і застосовувати поняття:</i> «Запорозька Січ», «козацька республіка», «кіш», «козацька старшина», «кошовий отаман», «козацька рада», «козацькі клейноди», «реєстрове козацтво», «низове козацтво», «курінь», «показання» «зимівники»; – <i>висловлювати</i> судження щодо перетворення Запорізької Січі у козацьку республіку.
	2	Тема 6. Військова символіка та клейноди Запорозької Січі.	
	2	Тема 7. Військові, курінні й паланкові ради козаків.	
	2	Тема 8. Адміністративна і судова влада у запорожців. Суди, покарання і страти у козаків.	
	1	Практичне заняття №2. Повсякденне життя, побут та звичаї українського козака. Домашнє життя запорізьких козаків у Січі, на зимівниках і бурдюгах.	
	1	Підсумково-узагальнюючий урок	
	1	Урок контролю навчальних досягнень учнів	
Розділ III Історія українського козацтва в іменах (до середини XVII століття) (10 годин)			
	1	Тема 9. Хоробрий вояка Кондотьєр Дмитрашка.	Учні повинні знати і вміти: – <i>називати</i> дати подій, визначення понять і термінів, назви історико-географічних об’єктів, історичних джерел, пов’язаних із життєписами козацьких ватажків XV – середини XVII ст.; – <i>описувати</i> постаті козацьких ватажків, використовувати історичні джерела для їх характеристики;
	1	Тема 10. Кошові отамани низових козаків – Хома Покотило і Самійло Кішка.	
	1	Тема 11. Іван Підкова.	
	1	Тема 12. Козацькі ватажки Григорій Лобода і Северин Наливайко.	
	1	Тема 13. Петро Конашевич Сагайдачний.	

	1	Тема 14. Тарас Трясило.	<ul style="list-style-type: none"> – <i>синхронізувати</i> події, пов'язані із життєписами козацьких ватажків, визначати їх хронологічну послідовність, віддаленість від сьогодення; – <i>використовувати</i> у мовленні поняття і терміни, пов'язані із життєписами козацьких ватажків; – <i>показувати</i> на карті та встановлювати взаєморозміщення основних історико-географічних об'єктів, пов'язаних із життєписами козацьких ватажків; – <i>установлювати</i> причинно-наслідкові зв'язки між фактами, подіями, явищами, пов'язаними із життєписами козацьких ватажків; – <i>зіставляти та порівнювати</i> життєписи козацьких ватажків та історичних постатей відповідного періоду; – <i>висловлювати</i> судження щодо діяльності Д.Вишневецького, Х.Покотила, С.Кішки, І.Підкови, П.Сагайдачного, Г.Лободи, С.Наливайка, Т.Трясила, І.Сулими, Д.Гуні, Я.Остряниці.
	1	Тема 15. Козацькі ватажки Іван Сулима, Дмитро Гуня і Яків Остряниця.	
	1	Практичне заняття №3. Методика складання історичного портрету історичної постаті.	
	1	Підсумково-узагальнюючий урок	
	1	Урок контролю навчальних досягнень учнів	

Корисні посилання:

http://www.razlib.ru/istorija/nastojashaja_istorija_kazackoi_ukrainy/p1.php – Про початки українського козацтва

http://ukrhistory.com.ua/pidruchnyky/dan_berest-vytoky_kozactva/index.html – підручники on-line – Дан Берест «Витоки козацтва»